

Viszontagságos életem az ötvenes években

KABDEBÓ LÓRÁNT INTERJÚJA ALAPJÁN

— Az Elvesztett otthonok sorozatban, a rádióban is, és átdolgozva a Jelenkorban is Jánosy István elmondta költővé válása történetét, azt, hogy világhírű építész nagybátyja befektetésként, Szirákon vett földet, és a költő édesanyját jelölte meg gondnokául. Költői sikerek, szerelem, házasság — erről szólt a korábbi elbeszélés. Megszerettük ezt a formát, életrajzát immár a Petőfi Irodalmi Múzeumban nekem mondta tovább, egy esetleges folyóiratközlés alapjául. Az 1986. június 16-i beszélgetés alapján készítettük mostani szövegünket: a siker éveit után a megpróbáltatás pokoljárásáról.

— Apró padlásszobánk úgy csüng a semmiben,
mint bála gőzdarun.
A szomszéd kisbaba sírása elpihen,
ha fenn ezerkarún
kopog az óneső, az ócska celofánt
söpörve (ablakunk).
Ajtónk papírfalán a szél szakítva ránt . . .
Beh jó, hogy itt vagyunk!
Emlékszel, kinn a vad, foszlányos ég alatt
bolyongtunk hontalan.
Arcunkba szél kavart esőt, jeges havat.
A Duna hangtalan
sötéte ringatott, fáztunk a parti lépcsőn.
Jéggé fagyott kezünk.
Mindketten hittük: ez a bénaság a végső.
Már nem találkozunk.
Pár izgatott kamasz szaladt el és a kék
párák alá figyelt:
színes olajgyűrűk között egy vaksötét
kis félkör úszik el.
Egy hullá! — Felbukik lágy, omló mozdulatban:
Lemálltak rongyai.
Fogunk még egyszer így, ily fáradt, mozdulatlan
lebegve ringani.

*

Romos cseréptetőn benéz a Hold. Jeges.
Szikrái játszanak.
Behull a hó. Ülünk, csuklyás kísértetek,
a kályhánkron átszalad
egy-egy rőt lobbanás, mint a haló parázs
tündér testedre szór.
Oh gótikus varázs! . . . Memlingi látomás:
ahogy nyújtózkodol.

*Titokban egy a gondolatunk: gyerek.
 Rá falsan károg a rím: minek?
 Kutya ugathat, pénz beszél.
 A lyukas plafonon,
 papír ablakomon
 csak úgy ömlik a szél.
 Bagoly kering.
 Lobogva ring
 levetett ingem ágyam előtt. S álmom mégis gyerek.
 De ha lenne, néki mit adnánk?
 Vakolattal etetnénk, levegővel itatnánk!
 Vagy mint homunkulust a testedből kivágva
 őrangyalunknak küldenénk a másvilágba!*

— Sajnos, megzavarta együttlétünket a valláskülönbség, amit végsőkig nem akartam. Én ekkor a haladó szabadgondolkodás vizein vitorláztam. Álomban sem tudtam elképzelni, hogy értelmes huszadik századi emberek számára a valláskülönbség probléma lehet. Nem voltam istentagadó, de az Istent nem képzeltem emberszabásúnak, ő a mindenség egésze, a minden mindenekben. Jézusban pedig, akit imádtam, valami ideális kommunisztát láttam, aki szelíd eszközökkel akarja felforgatni a társadalmat, hogy az éhezők, a szegények kerüljenek fölül, a gazdagok alul, ahogy azt Mária hirdeti a Magnificat himnuszban. A vallásról Évával eddig sohasem beszéltem, el se tudtam képzelni, hogy probléma lehet. Polgári házasságot kötünk és kész. Hanem amikor őt először bemutattam anyámnak, kitört a vihar. Micsoda naiv voltam! Hogy örültem előre ennek a találkozásnak, hogy anyámnak egy szép, tisztalelkű leányt mutathatok be, aki méghozzá felvidéki, mint mi. Előjönnek a varázslatos emlékek. És anyám szokott rámenős tapintatlanságával azon kezdte, hogy én evangélikus vagyok, és egész lelkészi és tanári egzisztenciám az egyháztól függ, nekünk csak evangélikus gyerekeink lehetnek. Majd a föld alá süllyedtem bosszúságomban. Éva rögtön megírta anyjának, azonnal jött a válasz: nekem kell reverzalist adnom. Íme: belesöpöpentem egy vallásháború közepébe.

— *Ő milyen vallású volt?*

— Katolikus. Dühömben szegény Évának pakoltam ki: ilyen sötét, 17. századi, bornirt baglyok piszkítanak bele a mi szép kapcsolatunkba a 20. században, amikor értelmes, felvilágosult emberek számára ez egyáltalán nem lehet kérdés. Nincs megoldás, mondta, hagyjuk abba az egészet. De mégse tudtuk. Mindenesetre anyám gyűlöletes lett Éva szemében és én is nagyon haragudtam rá tapintatlanságáért, hogy ezt a ronda huzavonát ő indította el. Keserű vigasz és elégtétel, hogy most, amikor ezt írom, már pontosan az lett valósággá, ahogy én akkor gondolkodtam.

Egyben azonban tökéletesen egyetértett anyám és Éva: személyem megítélésében. Nem a hangya vagyok, hanem a tücsök, amelynek a jövőről semmi elképzelése nincs, a passzióknak él, s jelent élvezzi, a jövőről semmi elképzelése nincs, teljesen képtelen magáról és jövőendő családjáról gondoskodni. Tunya, léha. Pokoli nehéz helyzetbe kerültem. A Fasori Gimnáziumban már nem alkalmaztak, mert közben már hazajjöttek a hadifogságból a fiatal tanárok. Különbösen is, a gimnázium megszűnt. Működhetett volna tovább, de a püspök, Dezséry, önként föladta, így fizetésem megszűnt ráadásul. És mennyit kerestem verseim folyóirat-honoráriumából? Zsebpénznek sem elég. És közben útban a gyerek. Felmerült a gondolat: vetessük el. Minden okunk megvolt rá. De ezt

egyikünk se akarta, lesz, ami lesz, megtartjuk. És milyen jó, hogy így döntötünk: János Sebestyén nemcsak gyönyörű gyerek lett, hanem mindkettőnknél eszesebb, tehetségesebb. És áldott jó természetű, jámbor lény. Mennyivel szegényebb lett volna az ország nélküle és mennyivel szegényebbek mi! De a helyzetet azonnal meg kellett oldani, lakás és állás. Évát az unokanővérem révén ismertem meg, akinek a német szakdolgozatát lediktáltam Hölderlin megőrüléséről, és ami annyira tetszett Thienemannak. Az Ilka utcában laktak, és ő tudott egy lakást a szomszédságukban. Persze, társbérletet. De azért határtalanul boldogok voltunk és lelkesen fizettük a gáz-villanyt, amit nagyrészt a társbérelő használt. Kérvényeim nyomán a főváros tanügyi osztálya a volt belvárosi Piarista Gimnázium helyén alakult általános iskolába helyezett el 1948. szeptember 1-jétől. Itt működni egy pedagógiához nem értő újoncnak borzalom volt a Fasor baráti, kedves légköre után. Az igazgató, egy volt tanyasi tanító mindenütt és mindenhol klerikális összeesküvést gyanított. Összeesküvők voltak szerinte a gyerekek, de persze, mi, a tanítók is. Szinte mindennap értekezett, órákig mondta harcias, gyűlölködő, demagóg szónoklatait. Eközben engem nevezett ki jegyzőnek, ami annyit jelentett: szóözönét nekem kellett jegyeznem és utólag legépelnem, éjszaka. És persze, estig benn kellett maradnom. Este azután még késő éjszakáig gépeltem az igazgató szóözönét. Tanítani a Fasor után, bizony kínszenvedés volt.

— *Mit tanítottál?*

— Akkor még latint, magyart — ezeket a tantárgyakat. A gyerekekben volt valami sértődöttség, hogy őket többé nem a piaristák tanítják. Azok persze kemény fegyelmet tartottak, a katedrán ott volt a nádpálca. Én ilyesmikhez nem érttem. Különbösen is alkatilag a legalkalmatlanabb voltam pedagógusnak. Agyam rettenetes lassan forgott, a rendelkezőket sohasem tudtam agnoszkálni. Beszélni is nagyon nehezen beszéltek, és ha közbeszólnak, nem tudom a szavamat folytatni, csak hápogok. A gyerekek hamar észrevették szellemi fogyatékoságaimat, provokáltak, és ügyetlenségeimen jól mulattak. Persze, az igazgató szerint e klerikális szabotázst nekem jelenteni kellett volna. Volt is eszemben! Ezért persze én is szabotáló és cinkos lettem. Fél év után áthelyeztek Nagy-Budapest legtávolabbi zugába, Pestszentimrére. Az Ilka utcától villamoson másfél óra oda, de persze hamar rájöttem, hogy a Thököly útról vonaton is el lehet jutni oda, úgy egy óra. Legtöbbször a lépcsőn lógtam. A pestszentimrei iskolában egész más volt a légkör. Ott még ismeretlen volt a hisztérikus gyűlölködés, ami elébb annyira meggyötört. Minden vidékies volt és kedves. Volt egy kollégám, Komlósinak hívták és cigány volt. Boszorkányosan tudott hegedülni, hangszerétől egy pillanatra sem vált meg és az óráira is bevitté. Azután az ebédszünetben mindig játszott nekem, csodálatosan lekavarta Paganini Mózes-fantáziáját és a Beethoven-koncertet. Ilyenkor a Nirvánában éreztem magamat, feledve életem ezer nyavalyáját. Jelzem, a minisztérium irodalmi munkásságomra tekintettel órákedvezményben részesített, heti 10 órában kellett volna tanítanom. A helyi oktatási osztályon röhögtek ezen, taníthattam tovább 22 vagy még több órában. Ennyit ért a minisztérium. 1949 februárjában jelent meg a Válaszban az utolsó versem, a *Halottak, élők*. Ezek után megszűntem költőnek lenni. 1949. március 2-án született meg fiunk, János Sebestyén. És rá két hétre elütött egy autó a Thököly úton, eltörött a bal alsó lábszámam. A sípcsont törésvégei összecúsztak. Dániel professzor megpróbálta egyenesbe visszaugratni. Vagy két órán keresztül gyúrták a csontomat, köszörülték össze a törésvégeket, hiába. Iszonyú fájdalom, mert a csontthártya idegei a legérzékenyebbek és azokat nem lehet lokálban érzésteleníteni. Nem sikerült. Utána a

professzor nem győzött gratulálni nekem, hogy nem ordítottam. Életemben először hősnek ismertek el. Úgy volt, hogy leamputálják a lábamat. Már ki is tűzték a műtétet, épp nagypéntekre esett volna. Este megmondták, ne egyek semmit. Ejszaka nem tudtam aludni...

— *Akkor írtad Operáció előtt című versedet?*

— Pontosan. Ebből idézek is valamit:

*Puha bársony macskatalpú éj
A naplemente nem hagyott szegélyt
Valahol elhagytam testem tömegét
Mint fejbeütöttnek veszett el minden irány a fent a lent
Nemlévő szemeim helyén érzem a kínzó végtelent
Az idő rendje is megbolydult Klóthó orsója visszafelé pereg
Emlékek úsznak mint való
Apám jön föl a sírból Gyerekszemem issza
Felébredek mint embrió — kopoltyúim vér-mohaszakállnak
foszlányai csillangózva kaszálnak
Lábaim ős uszonyok.*

*Majd az is feloszlik
Egyetlen tinta éjjé bomlik a sejt a semmi
melytől mély álmunk lassan sejti: lenni*

*Puha tengeren fájdalom nélkül elázva elmerülni
Felpuffadt holttetem párázva felmerülni*

Nem látod apám a Rémkirályt?

Reggel Dániel professzor úgy döntött, mégse amputál, ha lehet, megmenti a lábamat. Egy szerkentyűre tették rá és átfúrták a bokámat, és arra kötöttek tíz kiló súlyt, az idővel széthúzza az izmaimat. A kórházban maradtam hét hétig. Aztán begipszeltek és hazaengedtek. Közben sorra látogattak irodalmi ismerőseim: Vas István, Basch Lóránt, Rába György és számos alkalommal Sárközi Márta. Nagyon jólesett, hogy ha már alá is merültem az irodalmi süllyesztőben, ők nem feledkeztek meg rólam. Másik nagy vívmány: akiket behoztak, azoknak nagyon súlyos bajuk volt. Megismerkedhettem minden emberi nyomorúsággal, kallódó emberek elmesélték életüket, egy Dosztojevszkij-világ élőben, megismerkedtem a haldoklással, az agóniával, bár az csodával határos, hogy két hónap alatt a kórteremben mindössze két ember halt meg. Gondold meg.

— *Te itt másodszor találkozol ilyen közvetlenül kórházi halálélménnyel, Sopronban már...*

— Úgy van, a háború alatt. A doni összeomlás után hazakerült fagyott agóniája még rettenetesebb volt. De itt az időtartam miatt sokkal több élményben lehetett részem.

— *Ez helyileg hol volt?*

— A baleseti kórház, a Mező Imre úton. Éva hűségesen látogatott minden alkalommal, mindig magával hozta a csecsemőt. Az egyik orvos, Manninger, meg is róttá ezért: minek hordja ilyen fertőzött helyre a babát? — Mert nincs kire hagyjam otthon — felelte Éva. Két hónap múlva hazakerültem járógipszben, és még két hónapig otthon maradtam. És ez jó volt, mert akkor már elláthattam a babát, Éva állásba mehetett. Újpesten kapott állást a Viola utcai általános iskolában. János tüneményes baba volt, még nem volt egyéves és szoba-

tiszta lett, és sohasem sírt és nagyon szeretett aludni. Ilyenkor nyugodtan zúgathattam a zongorán Mozartot, Beethovent, Schumannnt, nem ébredt fel a zajra. Nagy bajba akkor kerültünk, amikor a betegszabadságom lejárt és újra tanítanom kellett Pestszentimrén. Újra ott lógtam a vonat lépcsőjén, járógipszben. Éva pedig ekkor Szigetszentmiklóásra járt tanítani. Egymást váltottuk — már ahogy lehetett, és ha a váltás nem érkezett meg, a baba egyedül volt a lakásban. Irodalmi szerepem ekkor már teljesen megszűnt. A kórházban még fordíthatam, érdekes, hogy éppen a lábával győtrődő Philoktétészt — azért lett az olyan stilszerű. Vas István szerezte ezt a megbízást, majd még Chaucer egyik epizódját, aztán még fordítást sem kaptam, nem is lett volna időm rá.

— *Miért?*

— Valószínűleg azért, mert osztályellenségként lettem a Laci bácsi birtoka miatt minősítve, tudod? Amihez tulajdonjogilag semmi közünk nem volt. — Ver-seim persze nem jelenhettek meg. Ekkor epikával kísérleteztem, még Sopronban leírtam élményeimet a doni katasztrófából élve hazakerült fagyott katonákról, akik aztán sokan itthon haltak bele súlyos fagysebeikbe. Most is ilyen epizódokat próbáltam megírni kallódó, halódó, nyomorúságos embersorsokról; Halál Angyalföldön. Persze, ezek nagyon sötét és tragikus költemények, sokezer fényév távolságra voltak a megjelenhetéstől. Az irodalmi körökkel pedig minden kapcsolatom megszakadt. De azért voltak szép pillanatok is. Például a baba-szolgálat. Hogy ennyire szép az a gyerek és jó, alig van vele gond. És nekem maga Éva volt szép, szebb, mint amikor megismertem, a szülés után arca még simább lett, lágyabb vonású, melle kidomborodott. S milyen gyönyörű látvány volt, amikor szoptatott raffaellói Madonnaként! S amikor vállára kapta kopott, rövid pelerinjét és rohant az iskolába, és amikor megjött, rögtön a babával beszélgetett. Ezeket a pillanatokot nem lehet soha elfelejteni.

Rendszeresen feljárt két ifjú barátom, most már zeneakadémikusok voltak. Aurél hegedű-, Zoli zongortanszakon. Magukkal hoztak egy csinos, kissé molett lányt is, az éneket tanult. Aztán muzsikáltak. Zoli improvizált a zongorán, Auréllal én a Schumann nagy d-moll szonátáját játszottam, Mozarttól a B-dúr szonátát és kísértem a Beethoven és Brahms Hegedűversenyt. A lány pedig Mozart-áriákat énekelt, Zoli kísérte. Különösen szerettük az Éj királynője ariáit. És a nagy zajban a baba békésen aludt. A muzsika — ez volt az egyetlen öröömöm ez idő tájt, míg zenéltünk, ha rövid ideig is, föloldódott kínzó szorongásom. Az iskola kifacsarta minden energiámat. Közben átkerültem az Illatos úti iskolába, ahová Nagy-Budapest legvásottabb kamaszai jártak. Még a kiváló tanárok is panaszkodtak, hogy nehéz elboldogulni velük, hát akkor mit csinálhatnak az én óráimon, amikor pokolian idegesítő, lassú felfogású vagyok, és a stiklik tettesét sohasem veszem észre, és ha a szavamba vágnak, a szó szoros értelmében megkukulok. Aztán iparkodom az állandó zajongást túloldítani, és ez végsőkig kimerít. Abszolút nem vagyok alkalmas az ilyen korú kamaszok oktatására, de ezt nem mondhattam meg az igazgatónak, örülhettem, ha egyáltalán állásom volt. Mivel a gyerekörzést most már egyáltalán nem tudtuk megoldani, átköltözött hozzánk Rozsnyóról az anyósom. Ez persze nagy segítség volt, mert megoldódott a babórzás és a háztartás, ugyanakkor nehézségek is támadtak. Rögtön összeveszett a társbérlelőkkel, a gáz-, villanyfogyasztás miatt, és ezután folyt a háború a két fél között. Évát meg egyre inkább ellenem hangolta. Az volt a meggyőződése, hogy lánya rossz házasságba csöppent, hogy én alig keresek valamit, ügyefogyott vagyok és lusta. Közben Éva keresete is jócskán megemelkedett. Jóval több lett, mint az enyém. Ugyanis az oktatási minisztérium nemzetiségi osztályára került előadónak és emellett ő írta a szlovák nem-

zetiségi iskolák tankönyveit. Hogy tudhattam volna vele keresetben versenyre kelni én, az osztályellenség, akit merő rosszakaratból minden évben más-más iskolába helyeztek át, lehetőleg a lakásomtól a legmesszebbre. Közben az izgalomtól és a kimerültségtől 49 kilós csontvázzá fogytam. Délben az iskolában ebédeltem, otthon meg a legkevesebbet ettem, nehogy anyósom még azt is nehezményezze, hogy sokat eszem. Különben sem volt étvágyam. Évát is alig láttam, csak este jött meg, megtisztálkodott és lefeküdt anélkül, hogy hozzám szót is szólt volna.

Közben mi történt a szüleimmel? A sziráki birtokot anyám borzalmas nehézségek árán valahogy rendbe rázta. Még a beszolgáltatást is állta. Apám a kötelező 35 év szolgálát után nyugdíjba ment, és leköltözött Szirákra, hogy anyámnak segítsen. Szerette a fizikai munkát és szenvedélye volt a kaszálás. Óriási területeket learatott. 25 holdat, kérek.

— *Egymagában?*

— *Egymagában.* A Fehérhajó utcában Magda nagynéném tartotta a frontot. Ugyanis a nálam 24 évvel fiatalabb Eszter húgom már iskolába járt. 1950 után a sziráki maradék 100 holdat az állami gazdaság bekebelezte, így anyám, apám is felköltözött Pestre, a két kis szobába zsúfolva a sziráki bútorokat is. A nagy szekrények, a nagy asztal, a sok fotel és szék, a zongora, az ágyak — minden talpalatnyi helyet elfoglalt, alig lehetett mozogni köztük. Magda nagynéném szlovák és szerb nyelvtudása alapján most már orosz tanított egyik iskolában.

Most megint más téma. Laci nagybátyámmal, míg anyám a sziráki birtokot vezette, sűrűn folyt a levelezés. Most már egyre ritkábban. Pedig most kaptuk tőle a legértékesebb leveleket. 1945-ben Európába költözött, miután felszámolta sanghaji irodáját és eladta ottani ingatlanait. Felváltva lakott Luganóban és Rómában. Luganóból gyakran átjárt Asconába barátjához, Kerényi Károlyhoz, és élénk eszmecsere folyt köztük.

— *Ő volt a te tanárod.*

— Igen, a bölcsészeten. Laci nagybátyám ugyanis nem volt egyoldalú műszaki értelmiségi, gimnazista kora óta érdekelték a humaniorák, főleg a teológia, filozófia és történelem. Most aztán beleszóppent az archeológiába is. Sanghaji közel 20 éves működése során számos templomot tervezett a különböző keresztény vallások számára, és a munkájáért sohasem kért honoráriumot. Így tervezett több katolikus templomot a különböző szerzetesrendek számára. Amikor elbúcsúzott, az egyik rendfőnök, már nem tudom, jezsuita-e vagy ferences, egy levelet adott át neki, hogy mutassa be a Vatikánban. Mikor erre sor került, legnagyobb meglepetésére közölték vele, a pápa fogadja őt külön kihallgatáson. Őszentsége XII. Pius megköszönte tervezői szolgálatát, és szívélyes beszélgetés során megkérte, hogy mint szakértő, vegyen részt a Szent Péter Bazilika alatt folyó ásátásokban. Az ásátások szenzációs leletet ígértek, a pápa azt kívánta, hogy a feltárások minden mozzanatát nemzetközi tekintélyű szakemberek, régészek, építészek ellenőrizzék, Laci bátyám mint szemtanú, mindvégig jelen lehetett a feltárás minden mozzanatában, így annak az urnának a megtalálásánál is, amely Szent Péter csontjait tartalmazza. Az ásátások fő részének lezajlása után átköltözött Amerikába, a californiai Berkeleybe. Az ottani egyetemen vetített képes előadással beszámolt az amerikai régészeknek a római ásátások eredményéről, 1950. február 8-án. Ezt olyan érdeklődés kísérte, hogy az Államok külügyminisztere Washingtonból Berkeley-be repült, hogy ezt az előadást meghallgathassa. Az ásátások rendkívüli technikai nehézségekkel jártak, ugyanis mélyen a templom padlózata alatt az alapfalakat meg nem bolygatva kellett üres tereket kialakítani, és azokat folyton tágitani a feltárandó felület kiszaba-

dítására. Rendkívül bonyolult és nehéz feladat. Ennek statikai megoldásába kapcsolódott bele Laci bátyám. Hadd másoljak ide néhány mondatot az előadásból.

— *Ő akkor ezeket levélben nektek megírta?*

— *Hogyne, ő részletesen beszámolt ezekről.*

— *Szóval írhatott akkor, vagyis ti kaphattatok levelet.*

— *Igen, állandóan leveleztünk. Hát persze ez se számított valami előnynek.*

Most hadd idézzem. „Egyezően a New York Times riportjával, a bejárat biztosítva volt a két kamrához, ha a kötörmelékelt eltávolították. Pénzdarabokat találtak a sírkamra padlóján, amelynek dátuma egyezett azzal az idővel, amikor Péter Rómában prédikált és meghalt. Voltak ott későbbi dátumú pénzek is; német, németalföldi, magyar, litván és más zarándoktól eredő. A zarándokok, akik meglátogatták a sírokat, tették ezeket a pénzeket az offertoriumba. A falakon sok felirat volt. Néhányon közülük ez volt: Ave Petrus! s alatta az aláírók neve. A sírkamra közepén terrakotta edényt találtak, ebben voltak Szent Péter csontjai. Öszentsége a pápa azonnal meglátogatta a kriptát, és az urnát a csontokkal a dolgozószobája melletti magánkápolnájában helyezte biztonságba, míg a restaurációs munka befejeződik. A Times riportja szerint a titkolózás oka evidens. A pontifex utasította archeológusait, hogy annyira a legvégső határig megcáfolatlan bizonyítékokat gyűjtsenek, hogy ne lehessen kétségbe vonni a lelet autentikus voltát. Öszentsége jóváhagyta azt a javaslatot, hogy a világ vezető archeológusait hívják meg, hogy személyesen ellenőrizhessék a leleteket.” Eddig az idézet.

Újabb szerencsétlenség: atyám nyugdíját megvonták. Dezséry püspök anélkül, hogy a telekkönyvi kivonatokat és a gyámügyi iratokat megtekintette volna, pusztán hallomás alapján apámat kinevezte földbirtokosnak és mint ilyet, jelentette az állami hatóságnak. Pedig apámnak és anyámnak soha nem volt még egy sírhelynyi saját földje sem. Politikai kifogás sem merült fel ellene az igazoltatásnál, hiszen az antivilágban a Fasorban közismerten ő volt a legdemokratikusabb tanár. Nem számított. A püspök szerint ő földbirtokos és ugrott a nyugdíj. Darab ideig hiába szaladgált állás után. Aztán valaki ajánlatára felvették a Felten és Guillaume gyárba portásnak, a hátsó kapuhoz. Ez ellen az állás ellen nem is lehetett panasza: nem volt terhes. Ideje javát olvasással és kedélyes beszélgetéssel töltötte. Télen barátságos dobkályhában villogott a tűz, a pihenő munkások ide jártak melegedni, akkor vidáman folyt a szó. A gyár ekkor az oroszok kezében volt. 1952-ben azonban átvette a magyar állam. Az új vezérigazgató soknak találta a létszámot, szerinte a hátsó kapuhoz nem kell portás, kérjék el a kulcsot az első portáról. Elbocsátották. Kihez menjen? Egyetlen reménye még a főmérnök, az üzem általános irányítója. Régi ember, talán megérti. — Nem tudom alkalmazni, sajnálom — mondta szigorúan. Az öreg végignézett a mérnökökön, az megérezte, mert enyhébben hozzátette: menjen a szomszédba, ott keresnek embert.

Otthon csak az örökös veszekedés várta. Anyám dúltan ordított vele: trotlli, élheterlen alak! már mindenki visszakarta a nyugdíját, mert utána járt. Menj el a volt tanítványaidhoz, akik magas pozícióban vannak, kérd meg őket, járjanak közbe. — Nem megyek, inkább éhenhalok. Én nem kilincselek, nem kunyerálok. Hogy aztán ajtót mutassanak rá, mit tettek velem. Velem, aki... — Eszébe jutott az emlékezetes Kossuth-nap, amelynek előestéjén a tankok dübörögtek be a városba. A gimnáziumban ő volt az ünnepi szónok. Azt mondta: „Vége az ország függetlenségének. Ide vezetett, hogy az ország urai semmibe vették Kossuth intelmeit. Hány százezer magyart áldoztunk föl

a Molochnak esztelenül, és még hányat fogunk? Aztán bukunk a vesztes oldalán. Vae victis!" Csoda, hogy életben maradt. És most ez a hála. Másnap ott állt a szomszéd gyár művezetője előtt. — Mi kell? — Előadja higgadtan. — Van munka, de még ezek sem bírják. Mázsás terheket kocsiba rakni nem játék. — Letörten kóválygott haza. Egyszer csak ráköszön valaki, Kovács, az építők diszpécsera: — No mi az, miért lógtatjuk az orrunkat? — Miután az öreg elmondta, Kovács elgondolkozott. — Várjon. Jöjjön velem. Majd kitalálunk valamit. Vissza a gyárba, egész a jól ismert bódé közelébe. Kovács odalép egyik kőműveshez, az öreg régi ismerőse, hiszen ez is odajárt melegedni a portásfülkébe. Hallgatag ember, mégis annyit tudott róla, hogy van egy öt éves fia, és ez a fiú és az asszony a mindene. Amikor egyszer arról folyt a szó, dolgozzék az asszony vagy se, Nagy Jóska megjegyezte: én nem engedem dolgozni az asszonyt. Megkeresek annyit, hogy ne kelljen dolgoznia. — Na, Jóska, itt az új talicskás, meglátjuk, bírja-e. — A kőműves csak vállat vont. Körülbelül 100 méterről kellett odatalicskázni a téglát, meszet, homokot. Elsőre jól megrakta a talicskát. Belefeküdt, hórukk! A kerék meg se moccan. És mintha lenn, a hasfalában valami megszakadt volna, mint láda alatt a feslett gurt. — Ne rakjon annyit! — morduult rá a kőműves. Rakott feleannyit. A felázott agyag így is visszafogta. Rémüléssel látta, mint tűnik el rögtön a kőműves keze alatt az a pár tégl, amit hozott. Már sejti: a kőműves nem lesz ki a normával és őt innen kiteszik. A kőműves ott állt előtte: pihenjen. — És megtolta a talicskát, pillanat alatt fordult kétszer annyit téglával. Hazafelé hasfala úgy szűrt, alig bírt lépni. Az esthomályban suhogott az eső. A csatakos úttesten tűzféher, önnön farkukba harapó kigyók s fények. Pocsolyák villogása autógumik alatt. Ilyen időben ütötte el a fiát egy autó. A villogó fények elkápráztatták, akkor vette észre az autót, amikor már a két lámpa között volt. Istenem, ha most... az megoldana mindent. Azaz, nem oldana meg semmit, de legalább nem őt nyomná a gond. Már az ötödik villamos ment el az orra előtt, az emberek fűrtökben lógtak rajt. Üresebb villamosra várni reménytelen. Végre egynek megfogta a kapaszkodórúdját és fölugrott a lépcsőre. A sín a pocsolyába merült, a kerekek után suhogott a víz. Egy előtte lógó hájas alak megfészkelődött és kinyomta őt. Ujjai elernyedtek, érezte, hogy sorra szakadnak le a kapaszkodóról. Szerencsére a villamos annyira tömve volt, hogy kifelé esett és nem a kerekek alá. De ruhája teljesen átázott, összeszakadt. — Holnap? holnap újra? — Másnap reggel jóval korábban jött, mint a kőműves, úgyhogy amikor az a vakolást kezdte, már vagy nyolcfordulónyi téglát odahordott neki. A maltert is kikeverte. Igyekezett okosan rakodni és tempósan járni a fordulókat. Pár óra múlva így is kifulladt. Rémülten gondolt rá, hogy a kőműves elveszti a türelmét és túlad rajta. Elvégre a keresetéről van szó. — Tata, mi volt maga azelőtt? — kérdezte váratlanul a kőműves. — Gimnáziumi tanár. — És mit tanított? — Történelmet. — No, arra taníthat engem is! — Ez mentette meg az állását. A kőművest szenvedélyesen érdekelte a magyar történelem. Minduntalan kérdezte az Árpád-házi királyokról, Mátyásról, Rákócziról, a szabadságharcról. Ő csak mesélt. Ilyenkor a kőműves megfordult néhány rakománnyal. Különösen az ebédszünetekben folyt a szó. Ilyenkor mindketten letelepedtek egy felfordított talicskára. No, majd lesz mit mesélni a gyerekeknek, ha már nagyobbacska lesz. Jó néhány hónapig, majd egy évig ment az így. Hanem a sérve egyszer kiugrott, alig lehetett visszatuszkolni, így a talicskázást nem folytathatta tovább. A kőműves szólt a szálitmányozóknak, nem vennék-e át kocsikísérőnek? Hát csak úgy pro forma. Egyszer, amikor hazajött, anyámat nem találta otthon. Elvitték a mentők. Elvágódott, úgy találtak rá. Féloldalára megbénult. Agyi érgörcs.

A hórukkbrigád apámmal együtt három tagból állott. A főnök volt a sofőr, egy nagytermetű tahó, az ántivilágban önálló pékmester volt, híres a kiváló minőségű és sokféle kenyereiről és süteményeiről. Elve volt, két óra után nincs munka, ilyenkor lődörögni kellett, de úgy, hogy az serény tevékenységnek lássék, vagy lebonyolítottak egy-két fekete fuvar, amire apámat nem vitték el, de szigorúan meghagyták, jól rejtőzzék el a telep területén. A brigád második tagja, egy notorikus borissza, sovány volt, mint a kóró, mégis olyan erős, egy fél marhát becipelt a hátán egymaga. Sohasem engedte nagyot emelni az apámat, a nagyobb súlyokat mindig maga emelte vagy ketten a sofőrrel. Megható volt, hogy vigyáztak apám egészségére. A derék borissza minden elsején és tizenötödikén önkényes szabadnapot tartott, a fizetését különben a felesége vette fel. Amikor éppen rakodtak, az utcán szembejött vele Eötvös-kollégiumi konskolárisa, akkor egyetemi tanár, rendkívül megdöbbsent, amikor apámat rakodni látta. Ezt a munkát sem folytathatta a végtelenségig, kizáródott a sérve. Sebésznek kellett visszaügyeskednie, hová menjen, ahol még fölhasználhatják ilyen rokkantan? Szerencsére a metróépítkezésen, a Déli vasútnál kerestek szerszámkiadót, akinek alig kellett fizikai munkát végeznie. Beállt oda. Főnöke hamarosan megkedvelte, mert az anyagfelhasználásnál sokat kellett köbözni, és ezt apám jobban és gyorsabban csinálta, mint ő, hiszen a számtant még a bencészekől tanulta.

Közben anyám is munkába állt a közeli jelmezkölcsönzőbe varrónőnek. Néha rosszul lett, összeesett. Anginás roham. A műhely levegőtlenége sem tett jót neki.

Apám sohasem panaszkodott a sorsa miatt. Este vidáman mesélte napi kalandjait. És nem győzte dicsérni a munkásokat. Hogy milyen derék, becsületes, tisztességes emberek, mennyire önzetlenül segítik a gyöngét, nyíltak, őszinték, nem érdekli őket a politika, szidják a kurzust kutyául. A földalattinál még együttérző barátira is talált: együtt dolgozott egy széparcú, kedves fiatalasszonnyal, a Bethesda lelkész lánya volt. Egyetemi diplomát szerzett, de apja és férje miatt nem vették föl csak segédmunkásnak, annak is csak a metrónál. Férje katonatiszt volt, a háborúban repesz érte a fejét. Ha pár milliméterrel mélyebbre hatolt volna az agyban, már nem élne, de így is alig tudták megmenteni. A kórházban esküdtek össze, utóbb a férfi még sokáig feküdt otthon, majd a malomhoz került segédmunkásnak.

Egyszer csak szól a telefon, anyám hív: azonnal keressem fel őket. Rohanok. Elmondja, a házmestertől megtudta, hogy ők rajta vannak a kitelepítendőök listáján. Azt ajánlotta, költözzék be hozzájuk valaki egész közeli családtag, például a gyermekük, aki nincs kompromittálva és állásban is van. De nem elég, ha csak bejelentkezik, náluk is kell laknia. Elmondtam Évának, rendkívül megdöbbsent, és kijelentette: ha én tőlük elköltözöm, még ha átmenetileg is, akkor kapcsolatunkat befejezettnek tekintik. Elválnak. — Most mit csináljak? Életem legnehezebb döntése. Évát, ha lehet, még jobban szerettem, mint az első időben, el se tudom képzelni, hogy még valakivel kapcsolatba legyek testileg, akár lelkiileg. Ugyanakkor, ha szüleimet elviszik és ott bajuk lesz, esetleg meghalnak, sohasem fogom megbocsátani tudni magamnak, hogy nem segítettem rajtuk. Végül mégis úgy döntöttem, elköltözöm. Éva, ha most nem, egyszer majdcsak megérti, és ha elvonult a veszély, újra összeköltözhetünk. De ő komolyan vette, amit mondott, ettől kezdve mindenféle közeledésemet ridegen elhárította, és bizonyos idő múlva beadta a válókeresetet. Következett életem legszomorúbb és legreménytelenesebb időszaka. Ekkor már Zuglóban, Rákospalotához közel, a Miskolci úton tanítottam, mégpedig orosz három műszakban: délelőtt a fiú-

kat, délután a lányokat, este a dolgozókat, közel heti 40 órában.

— *Te oroszul jól tudsz?*

— Nekem középiskolai tanári szakvizsgám van. Reggel hétkor indultam és este tízkor kerültem haza. Közben ugyanis beiratkoztam a középiskolai tanári képesítést nyújtó orosz levelező tagozatra. Eddig, mivel a görög, latin, pszichológiai szakommal az általános iskolában nem tudtam mit kezdeni, helyezgettek összevissza, évenként más-más iskolába, és mindenféle tantárgyat kellett tanítani, még például ábrázoló geometriát is. Különbösen is, még gimnazista koromban eltökéltem, hogy Dosztojevszkijt és Tolsztojt eredetiben fogom olvasni, és most ezt is megvalósítottam. Elolvastam a *Bűn és bűnhődést*, továbbá a *Karamazov testvérek* és a *Háború és béke* tekintélyes részét eredetiben. Persze, éjszaka, és a villamosban. Hozzászóltam a napi négyóra alváshoz. Én, aki anyósom szerint lusta vagyok. Le is tettem az orosz nyelvi alap- és szakvizsgát, a legjobb eredménnyel. Az éjszakázás miatt három-négy óra után már bizony ellankadtam. Hogy feldobjam magam, a szünetben átszaladtam a szomszéd kocsmába és bedobtam fél deci törkölyt. Törkölyt azért, mert ez volt a legolcsóbb motalkó, 2,50-ért. Ugyanis rettenetesen kellett spórolni. A fizetésem több mint felét leadtam a gyerekeknek — nem volt sok —, aztán még anyámékat is kellett támogatnom. Még délután is bevágtam egy féldecit, aztán este 10-kor hazafelé mentem is, hogy legyen energiám olvasni. Írásra végleg nem adódott se időm, se energiám. A szellemmel egyetlen kapcsolatomban maradt, hogy délben, az ebédszünetben az iskola zeneszobájában a zongorán lekavarhattam egy-egy Mozart-sonátát. Így éltünk Pannóniában...

És az írás? Ez idő tájt úgyszólván semmit sem írtam. Még az Ilka utcában inkább. Amikor az Illatos úton már végleg nem tudtam tanítani a csibészek zonglásától, elővettem Petőfi és Arany egyik-másik elbeszélő költeményét, például a *János vitézt*, *Bolond Istókot* és a *Toldi szerelmét*, és abból olvastam fel nekik. Ez legtöbbször hatott, elcsöndesültek. Persze, közben magyaráztam is nekik. Megható, hogy ezek a kis vásott kölkök mennyire szerettek mesét hallgatni, még a 14—15 évesek is. Hát ha nem is volt ez szabályos óra, de talán még többet kaptak irodalomból, mintha előírt szövegeket agyoncsócsáltam és agyonideologizáltam volna. Majd Petőfi és Arany a szó szoros értelmében minden napi kenyerem és megváltóm lett — macskakörmök közt a megváltóm. Arany meg szinte maga után húzta Zrinyit. Elővettem a *Szigeti veszedelmet*. Ekkor döböntem rá, milyen remekmű. A kompozíció, az életsorsok, a nehézveretű, zengzetes magyar nyelv. Olyan bűvös, mitikus fény—árny játéka van, mint a Rembrandt-képeknek. Önkéntelenül Zrinyire hangszereltem át verseimet. 1949-ben megírtam *A dolhai vereség hírét*, 1950-ben a *Zrinyi halálát*, *Rákóczi nagy esküjét* és a többi kuructöredékeket, amelyekben Flótás Jani szerepel. A Fehérhajóban már nem volt időm ilyesmikkel bíbelődni, 40 órában tanítottam és végeztem az orosz nyelvi tanfolyamot. A legragikusabb az volt, hogy belémbújt a féltékenység ördöge, és annyira kínzott, hogy alig tudtam helytállni reggel 7-től este 10-ig tartó pokoli szolgálatomban. Lelkiállapotomat tökéletesen kifejezi a *Szunyogh Gáspár históriája* című poémám, ahol a költött történetben is élesen kirajzolódik helyzetem és őrzítő indulataim. Hajszálon múlt, hogy bele nem örültem. Talán csak az mentett meg, hogy ki tudtam írni magamból őrzöngésemet. A legmegalázóbb és legfájdalmasabb éppen az, hogy az ember csak akkor döbben rá, mit jelent neki egy másik ember, mennyire szereti, mennyire kötődik hozzá, amikor már elvesztette. A *Szunyogh Gáspár históriáját* 1952 nyarán írtam, már hivatalos elválásunk után.